

напруга мускулатури обличчя і тіла, часте стискання куркулів під час звичайної розмови, постійне прагнення прискорити хід звичайної бесіди, обриваючи висловлювання співрозмовника або підбадьорюючи його говорити швидше.

Література ^

1. Большой толковый психологический словарь. В 2-х томах / Ребер Артур, - М.: Вече, АСТ, 2000 (Т. 1. - 592 с, Т. 2. - 560 с).
2. Никифоров Г.С. Психология здоровья: Учебник для вузов / Г.С. Никифоров. - СПб.: Питер, 2006.- 607 л: ил. - (Серия «Учебник для вузов»).
3. Никошкова Е.В. Англо-русский словарь по психологии / Е.В. Никошкова. - М.: РУССО, 2006-664 с.
4. Урванцев Л.П. Психология в соматической клинике: Учеб. пос. / Л.П. Урванцев. - Ярославль, 1998 - 160 с.

Моцевий В. М., здобувач вищої освіти

Каткова Т. А., старший викладач кафедри психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
м. Мелітополь, Запорізька область, Україна*

ТЕМПЕРАМЕНТ ТА ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Індивідуально динамічні характеристики - в цьому понятті з самого початку міститься складна внутрішня діалектика. Ми використовуємо їх для визначення людської індивідуальності - того, що відрізняє одну людину від решти, що робить її унікальною. Разом з тим, ми з самого початку передбачаємо у цій унікальності риси, що є спільними з іншими людьми, інакше будь-яка класифікація, і саме вживання перерахованих понять, втратила б сенс. Які ж саме риси, сторони, якості, особливості людини відбиває це поняття. Так, на основі різних властивостей темпераменту в залежності від виховання та усього життєвого шляху можуть формуватися різні особистісні якості у людини, які стають за тих чи інших умов усталеними.

Темперамент - це індивідуальні особливості людини, що визначають динаміку протікання її психічних процесів та поведінки. Під динамікою розуміють темп, ритм, тривалість, інтенсивність психічних процесів, зокрема емоційних процесів, а також деякі зовнішні особливості поведінки людини - рухомість, активність, швидкість або уповільненість реакцій тощо [3].

Це форма способу життя, яка, на відміну від змісту, виникає на ґрунті дозрівання, а не навчання чи виховання. Одна людина стримана, врівноважена, емоційно невиразна, її рухи скупі, мовлення уповільнене. Друга, навпаки, рухлива, жвава, активна, енергійна. Причому такі індивідуальні відмінності між людьми проявляються досить рано: вже немовлята з різною активністю реагують на зовнішні подразники, характеризуються більшою чи меншою збудливістю. З віком властивості темпераменту ускладнюються й певним чином змінюються, та продовжують досить стійко характеризувати індивіда.

Темперамент характеризує динамічність особистості, але не характеризує її переконання, погляди, інтереси, не є показником цінності або малоцінності особистості, не визначає її можливості (не варто змішувати властивості темпераменту з властивостями характеру або здібностями).

Можна виділити наступні основні компоненти, що визначають темперамент;

- загальна активність психічної діяльності та поведінки людини виражається в прагненні активно діяти, засвоювати та перетворювати оточуючу дійсність, проявляти себе в різноманітній діяльності. Вираження загальної активності у різних людей є різним. Можна відмітити дві крайності: з одного боку млявість, інертність, пасивність, а з другого, енергію, активність, пристрасність та стрімкість у діяльності. Між цими двома полюсами розміщуються представники різних темпераментів.

- рухова або моторна активність показує стан активності рухового та мовнорухового апарату. Виражається у швидкості, силі, різкості, інтенсивності м'язових рухів та мови людини, її зовнішній рухомості (або навпаки, стриманості).

- емоційна активність виражається в емоційній вразливості (здатність сприймати та відчувати емоційні впливи), імпульсивності, емоційної рухомості (швидкість зміни емоційних станів, початку та припинення їх) [3].

Темперамент відноситься до біологічно обумовлених під структур особистості. Розрізняють чотири основних типи темпераменту: сангвінік, холерик, флегматик та меланхолік.

На думку В.Д. Небиліцина, темперамент являє собою психічні відмінності між людьми - відміни по глибині, інтенсивності, стійкості емоцій, емоційній враженості, темпу, енергійності дій та інші динамічні, індивідуально-стійкі особистості психічного життя, поведінки і діяльності. Але темперамент і сьогодні залишається суперечною і невирішеною проблемою. Однак при всій різноманітності підходів до проблеми, вчені і практики визначають, що темперамент - біологічний фундамент, на якому формується особистість як соціальна істота [4, с 12-17].

Темперамент проявляється в діяльності, поведінці та вчинках людини та має зовнішній вираз. За зовнішніми стійкими ознаками можна до певної міри

лити про деякі особливості темпераменту. Давньогрецький лікар Гіппократ писав чотири типи темпераменту, котрі отримали наступні назви: сангвінічний флегматичний, холеричний, меланхолічний. Відсутність необхідних знань в той час не дало змогу дати дійсно наукову основу вченню про темперамент, і тільки дослідження вищої нервової діяльності тварин та людини, проведені І Павловим, встановили, що фізіологічною основою темпераменту є поєднання основних властивостей нервових процесів.

Найважливіший фактор, який визначає темперамент, це характеристика нервової системи. Але невірно було б гадати, що у всіх своїх проявах темперамент залежить тільки від спадкових властивостей нервової системи. Соціальна середина оточення справляє суттєвий вплив як на швидкість розвитку темпераменту, так і на засоби його прояву особистістю. Так, наприклад, в останні десятиріччя біологічне та фізіологічне дозрівання людини прискорилось: акселерація привела до раннього становлення темпераменту у той час, коли його соціальне формування трохи сповільнилось внаслідок збільшення терміну навчання, що затримало його включення до значних соціальних контактів. Випередження фізіологічного становлення та затримка соціального обумовлює специфіку виявлення темпераменту у теперішній час.

Згідно з вченням І. Павлова, індивідуальні особливості поведінки, динаміка протікання психічної діяльності залежать від індивідуальних відмінностей в діяльності нервової системи. Основою ж індивідуальних відмінностей в нервовій діяльності є прояви та співвідношення властивостей двох основних нервових процесів - збудження та гальмування.

Були встановлені три властивості процесів збудження та гальмування:

- сила процесів збудження та гальмування;
- урівноваженість процесів збудження та гальмування;
- рухомість (здатність до заміни) процесів збудження та гальмування [2].

Темперамент - динамічний аспект психіки, і він мало підвладний людині. Швидше мимовільно, ніж довільно, вона виробляє індивідуальний стиль діяльності і цим здійснює внесок у формування свого способу життя. Психіка виконує тут свою інструментальну функцію. Особливості психічної діяльності людини, що визначають її вчинки, поведінку, звички, інтереси, знання формуються в процесі індивідуального життя людини в процесі виховання. Тип вищої нервової діяльності надає своєрідності поведінці людини, накладає характерний відбиток на всю зовнішність людини - визначає рухомість її психічних процесів, їх стійкість, але не визначає ні поведінки, ні вчинків людини, ні її переконань, ні моральних засад.

Темперамент є природною основою прояву психологічних якостей особистості. Однак, при будь-якому темпераменті можна сформувати у людини якості, котрі є невластивими даному темпераменту. Психологічні дослідження

показують, що темперамент дещо змінюється під впливом умов життя та виховання. Темперамент може змінюватись і в результаті самовиховання. Навіть доросла людина може змінювати у певний бік свій темперамент. Відомо, наприклад, що А.П. Чехов був людиною дуже урівноваженою, скромною та делікатною. Але ось цікавий факт з його життя. У одному з листів дружині О.Л. Кніппер-Чеховій Антон Павлович робить таке цінне визнання: «Ти пишеш, що заздриш моєму характеру. Повинен сказати тобі, що від природи він у мене різкий, я запальний. Але я звик стримувати себе тому, що розпускати себе порядній людині не личить. В минулому я виробляв казнащо» [1, с 245]. Цікаво відзначити, що деякі люди, дізнавшись про особливості свого темпераменту, свідомо самі виробляють певні методи, щоб оволодіти ним.

В самих різних психологічних концепціях: Г. Олпорта, К. Роджерса, А. Маслоу, Л.С. Виготського та О.М. Леонтьєва (де темперамент по суттєвості ігнорується), Б.М. Теплова та В.Д. Небиліцина (де темперамент розглядається докладно, але ізольовано), Р. Кетела та Г. Айзенка (де темперамент стає основним вимірюванням особистості та людини), - подібність у тому, що визначаються чи відкидаються безпосередні зв'язки темпераменту з іншими об'єктами фізіології та психології.

Численні експериментальні дані, котрі були отримані на близнюках, також свідчать про дію загального фактора, який лежить в основі темпераменту. Можна згадати результати великого дослідження, проведеного А. Басом, Р. Пломінієм та Л. Уїлмереном, котрі показали, що такі риси темпераменту, як активність, емоційність та імпульсивність, мають досить великі коефіцієнти спадковості.

Темперамент є самостійним утворенням, його можна співвіднести з інтелектом, характером та особистістю. По-перше, темперамент це одне з самостійних, незалежних, базальних та стійких динамічних утворень психіки. По-друге, темперамент і характер не ідентичні, оскільки їх формально-динамічні характеристики мають різні аспекти узагальнення, а також різне співвідношення із змістовними властивостями психіки. По третє, темперамент не ідентичний особистості, оскільки остання складає перед усе сукупність всіх форм соціальних зв'язків та стосунків людини. Таким чином, вважається доцільним чітко розділити поняття «темперамент», «характер» та «особистість», а не отожднювати їх між собою.

Література:

1. Белоус В.В. Проблема типа темперамента в современной дифференциальной психологии // Психологический журнал. - 1981., - Т. 2. - № 1, - С. 45-55.

- Забродин Ю.М. Модель личности в психодиагностике / Ю.М. Забродин. - 1994. - 192 с.
3. Норакидзе В.Г. Методы исследования характера личности / В.Г. Норакидзе. - Тбилиси: Мецниереба, 1989.
4. Теплов Б.М. Новые данные по изучению свойств нервной системы и их психологических проявлениях / Отв. Ред. Э.А. Голубева, Е.П. Гусева. - М.: Наука, 2004.

Новицька І. В., викладач кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

ДО ПИТАННЯ РОЗПІЗНАВАННЯ ЛЖІ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОНИХ ОРГАНІВ

Проблема розпізнавання лжі є доволі гострою для працівників правоохоронних органів. Виконання професійних обов'язків ставить перед ними багато викликів серед яких, зокрема, і спілкування з не добросовісними громадянами, що можуть мати наміри ввести в оману. Від успішності розпізнавання лжі напряму залежить ефективність працівників правоохоронних органів, при цьому слід зауважити, що низький рівень розвитку даної здібності може призвести до небажаних наслідків, зокрема до визнання чесної людини винною, або ж до того, що справжній злочинець уникне покарання.

Аналіз досліджень показує, що дана проблема цікавить як зарубіжних (П. Екман, О. Фрай, М. О'Салліван, С. Менн та ін.), так і вітчизняних дослідників (О. Переверза, Д. Швець та ін.). Проте, якщо вітчизняні фахівці розглядають її більшою мірою з теоретичного боку, залучаючи здобутки закордонних колег, то зарубіжні науковці займаються розробкою практичних методів успішності розпізнавання лжі [Г, 3].

Можна виділити принаймні п'ять напрямів досліджень з розпізнавання лжі співробітниками правоохоронних органів:

- 1) Дослідження успішності розпізнавання різних видів лжі (мається на увазі емоційна лжа, когнітивно складна лжа та лжа «високих ставок» - за О. Фраєм [1]).
- 2) Дослідження успішності розпізнавання лжі у різних ситуаціях міжособистісної взаємодії (у діалозі або монолозі; при безпосередньому контакті або через засоби відеозв'язку; за голосом і мімікою окремо або в цілому тощо) [5]